

BERİTAN AŞİRETİ ÇÖZGÜ YÜZLÜ CİCİMLERİ

Elif AKSOY^{1*}

¹Fırat Üniversitesi, Teknik Bilimler MYO, Tekstil Bölümü, Elazığ,

*elifaksoy@firat.edu.tr

Özet: Orta Asya'dan gelen ve Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde belli bir yörede yerleşen Beritan Aşiretinin, nüfusunun yarısından fazlası halen göçer bir aşirettir. Aşiret, kışları Urfa, Diyarbakır ve Mardin, yazları Bingöl'ün Şerafettin yaylalarında geçirmektedir.

Küçükbaş hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Beritanlılar, aynı zamanda aşiret hayatında önemli bir yeri olan geleneksel dokuma türlerini de günümüze kazandırmışlardır. Dokumada kullanılan iplikler yündür ve karaman koyunundan elde edilmiştir. Boyama, eğirme ve yıkama gibi hammadde işlemleri aşiretin kadınları tarafından yapılmaktadır. Tezgâh olarak yer tezgâhı kullanılmıştır.

Bugün bile Beritanlılar hala ana dillerini yaşam şekillerini ve geleneksel kıyafetlerini korumaktadırlar. Dokumalarda kullanılan renkler kırmızı, turuncu, sarı, lacivert, kahverengi, gri, siyah, krem, bordo, yeşildir. Beritan çözgü yüzü cıçimleri geometrik motiflerden oluşmaktadır.

Dokumayla uğraşan Beritan kadınları yaklaşık yirmi yıl öncesine kadar evlerini süslemek ve gençlerine çeyiz vermek amacı ile dokumaya devam etmekteydi. Fakat günümüzde, dokuma işleminin yorucu bir iş olmasından ve geçimlerini sürdürebilmek için hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı yöre halkı arasında dokuma yapan kimse kalmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Beritan, Dokuma, Aşiret, Yer Tezgâhı, Cıçim

Rugs of Warp-Faced Beritan Tribe

Abstract: Nomadic Beritan tribe who came from Middle Asia and now settled in the Eastern and South Eastern Anatolia and more than half of their population is still nomadic tribe. Tribe spends Urfa, Diyarbakır ve Mardin in winter and plateaus of Bingol Serafettin in summer.

Generally Beritans breed sheep for living. They have a great tradition of weaving carpets and rugs. Wool threads which produced from Karaman sheep are only material of this weavings. Dyeing, spinning and washing processes are made by female member of the tribe. Ground loom are used in this weaving.

Even today they still preserve their old mother language and their traditional dress, customs and way of live. Red, black, brown, claret red, green, orange, yellow, gray, white, dark blue are used colors in this weaving. The Beritan weavings are geometrical in design.

Female weavers weaved for household ornament and wedding gift until twenty years ago, but now no one follow this tradition because it is a hard and time consuming process.

Key Words: Beritan, Weaving, Tribe, Ground loom, Cıçim

1. GİRİŞ

İnsan yerleşik hayata geçmeden önce göçebe hayatı yaşamış, yerleşik hayata geçtikten sonra köy yerleşmelerini oluşturmuş, sonra şehir yerleşmelerine geçmiştir. Göçerlik, belli bir yerde yerleşmiş olmayıp ekonomik koşullara ve mevsime bağlı olarak sürekli yer değiştirenlerin, yer ve yurt değiştirmeye alışık olanların durumudur. Bu sebeple hayvancılığa bağlı göçebelikle, göçebe hayat yaşayan bazı gurupları birbirine karıştırmamak gerekir. Beritan Aşireti ile ilgili yazılı kaynaklar yok denecek kadar azdır. Ayrıca göçer aşiretlerin kökenini tespit etmekte oldukça zordur. Aşiret ile ilgili bilgiler aşirete mensup kişilerin anlattıklarına dayanmaktadır. Beritan aşireti 5000 aile ve 50.000 nüfusu ile ülkemizin en büyük aşiretlerinden biridir. Nüfusunun yarısından çoğu halen göçer olan aşiret kışları Urfa, Diyarbakır ve Mardin, yazları Bingöl'ün Şerafettin yaylalarında geçirmektedir. Aşiretin bir bölümü şehirlere göç etmiştir. Şerafettin yaylaları, Beritanlıların neredeyse 200 yıldır kullandıkları topraklardır. Beritan aşireti yaz aylarını (4-5 ay) hayvan beslemek için yaylada otlaklarda geçirmekte, yaylada yerleşme süresi içinde sadece hayvancılıkla ilgili üretimi sürdürmekte ve çadırlarda barınmaktadır. Göçer hayvancılık, geniş hayvan sürülerini beslemeyi ve yaylalara yayılarak ilkbahar ve yaz mevsiminin her türlü imkânlarından yararlanmayı gerektirmektedir. Geçmişte çöllerde su arayan Beritanlıların adı, Arapça kökenli Ber, 'yani susuz yer, çöl' kelimesinden gelmektedir. Osmanlı devletinin son dönem kayıtlarına bakıldığında, 20. yüzyılın başlarında Beritan aşiretinin, Diyarbakır ve Urfa arasındaki bölgede yaşadığı anlaşılmaktadır. [1]

Aşiretin adı ile ilgili olarak Beritan ve Birtı kelimeleri kullanılmaktadır. Farsça sözlükte, Beridan kelimesi 'resmi taşıyıcı, postacı' anlamına gelmektedir. Ayrıca Berdan veya Beridan adına, Güney Anadolu'da Kozan civarında çok sık rastlanılmış olup, Beritan ve Beriti adlarının 'yazın ve kışın geçirdikleri yer' anlamına geldiği de söylenmektedir. [2]

Beritan Aşireti, Kosan, Karakulak ve Molla Ameran olmak üzere üç kabileden oluşmuştur. Elazığ ve çevresinde yaşayan Beritanlılar Kosan kabilesindedir ve Irak'ın Kerkük mıntikasından gelmektedirler.[2] Kosan kabilesine mensup Beritanlılar, Elazığ-Kovancılar, Urfa, Mardin ve Midyat'a yerleşmişlerdir. Aşiretin ileri gelenlerinin söylediğine göre, Karakulak kabilesine bağlı Beritanlılar ise, 500-600 yıl önce Konya civarında otururlarken Karamanoğulları ve Osmanoğullarının çatışmaları sonucu sürüleri ve tüm oymak halkı ile birlikte Urfa yöresine göç ederler. Burada yarı göçebe yarı yerleşik durumda çadır hayatı

sürdürürler. Kışları Urfa yöresinde, yazları sürüleri ile birlikte Şerafettin dağları, Bingöl ve Karlıova yaylalarında büyük çadır ve obalar halinde yaşarlar. Yaz boyu bu yaylalarda kiraladıkları mera ve otlaklarda kalırken, kış mevsiminde de tekrar Urfa'ya dönmek üzere göçebe hayat sürdürürler. Molla Ameranlar ise, devlet tarafından 15 yıl önce verilen Diyarbakır'da 3 köyde ikamet etmektedirler. Bu aşirette ekonomik durumu iyi olanlar göçebeliliğin verdiği sıkıntılar nedeniyle Elazığ ve Elazığ ilinin Kovancılar ilçesine yerleşmişlerdir. Aşiretin bir ucu Azerbaycan yöresinden gelen Küresin'lere dayanmaktadır. [3]

Beritanlıların geleneksel yaşamında çok önemli bir değişiklik olmamıştır. Süt ürünlerinin işlenmesinden dokumacılık yöntemlerine kadar yüzlerce yıl hiçbir değişim olmamıştır. Yöntemler dededen toruna geçmiştir. 1978 yılından itibaren yerleşik hayata geçme girişimleri başlamıştır. Son 50 yıldan bu yana meraların daralması, yaylaların yasaklanmasından dolayı hayvancılığın veya göçerliliğin sürdürülemeyeceğine kanaat getirilmiştir ve 1978 yılında Beritanlılar Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurulmuştur.

2. BERİTAN DOKUMALARINDA KULLANILAN HAMMADDE

Beritan aşireti dokumalarının malzemesi yündür. Bu yünler Karaman koyunundan elde edilir. Bir yayla dönemi içinde yapılan üretime dönük bir dizi işlemlerden birisi de hayvanların kırılmasıdır. Hayvanların kırılması işlemi kırım adıyla bilinir. Çoğunlukla yılda bir defa bahar aylarında yapılır. Kırım öncelikle koyunlardan başlanmakta ve en son kuzu kırılmaları yapılmaktadır. Koyun kırımında, önce toklu ve kısır koyunlardan başlanır. Koyunlar, sabah süt sağımı sonrasında davar yataklarında kırılmaktadır. Hayvanların terli olmasının kırımı kolaylaştıracağı inancıyla, kırım yapılacak davar yataklarının güneş alan yerler olmasına dikkat edilir. Koyunlar kırılırken güneşe doğru çevrilirler. Koyunun kırımı, iki arka ayağı ve bir ön ayağı birlikte bağlanıp, yere yatırılarak yapılmaktadır. Kırım kuyruk tarafından başlanır. Yün bir bütün olarak gömlek adı verilen şekliyle çıkarılır. Kırımında derinin kesilmemesine, yünün istenilen ve bir boyda kesilmesine dikkat edilir. Koyunların kırımını aynı günde bitirme zorunluluğu yoktur. Koyun kırımının birkaç gün, hatta bir hafta sürdüğü olmaktadır.

Kırım sonu elde edilen yünler, dokumada kullanılacak şekle getirilene kadar bir dizi işlemde geçirilmektedir. Kaba, pisliklerinden temizlenip çuvalara basılmış olan yünlerin yıkanıp temizlenmesi, taraklardan geçirilip taranması, iplik haline getirmek için eğrilmesi, bu işlemlerin en önemlileridir.

Yünlerin yıkama işi temiz, akıntılı su kenarlarında ya da su kaynaklarının başında yapılır. Çok kirli yapağlar, yıkanmadan önce birkaç gün su içinde bırakılır. Suda çalkalanan ve kirleri yumuşayınca kadar suya bastırılan yün ve yapağlar düzgün taşlar üzerinde tokaçla vurularak dövülür. Yıkama işlemi uzun bir süre tokaçla dövülerek sürdürülür. Tokaçlanan yünler bol suda çalkalandıktan sonra, ufak kümeler halinde taşlar üzerinde sularının süzülmesi için bırakılır. Suyu süzülen yünler, taşların üzerine yayılarak, güneşte kurutulur. Koyundan kırılan yünler yıkanıp kurutulduktan sonra tarak adı verilen demir dişli aletlerle taranıp temizlenir. Tarama, yün taracları ile yapılmaktadır. Yün tarağı tahta bir zemin üzerinde uç tarafına uzunlamasına çakılmış iki sıra ucu sivri demir çubuklardan oluşmaktadır. Yün ve yapağlar taraktan geçirilip, temizlendikten sonra elde top top edilerek tomak adı verilen küçük kümeler halinde çuvallara doldurulur. [3] Yünün iplik haline getirilmesinde ise 'iğ' kullanılır. [4] Dokumaların yapımında kullanılan tezgâh tipi yer tezgâhıdır.

2.1. Çözümlü Yüzlü Cicim

Yün hammaddesinden halı, kilim, cicim, çözgü yüzlü cicim, zili ve sumak gibi tekniklerle dokumalar yapılmıştır. Beritan çözgü yüzlü cicimlerinde kullanılan renkler kırmızı, turuncu, sarı, lacivert, kahverengi, gri, siyah, krem, bordo, yeşildir. Sadece bordo renk, run kökü denilen bir bitki ile elde edilmiştir. Diğer renkleri elde etmek için anilin boyalardan yararlanılmıştır. Gri, siyah, kahverengi ve krem gibi renklerden yapılan dokumalar, koyunun orijinal rengidir. Makalemin konusu olan çözgü yüzlü cicimin tanımını yapacak olursak, zemin dokumada olasılıkla bez ayağı örgü yapılmış ve bu örgüde birim alanda çözgü iplik sayısı atkı iplik sayısına göre daha fazladır. Bu özellik nedeniyle çözgü olarak kullanılmış farklı renkteki iplikler, dokuma boyunca dikey şeritler halinde görünürler. Bu dokumada ayrıca yüzeyde bir süsleme elemanı, yani üçüncü iplik sistemi kullanılmıştır. Bu üçüncü iplik ise, cicim tekniği ile hareket ettirilmiştir. Bu teknikte yapılan dokumalarda çengel[5], koçboynuzu[6], çapraz [7] (Orhun ve Yenisey Yazıtlarında D sesi veren X şekli), iki farklı çeşidi ile göz, zülüf/ göz/ kınık İmi/aklım/tırnak/it izi/ kedi izi, hayat ağacı, tarak [6], başak/turna katarı/suyolu [8], kaydırma/ tırnak/ aşşık/ suyolu/ kertik/ kırma/ akıtma/ deveboynu/ çakmacık/ yanca [9], göz/ öküzgözü [6] gibi motifler kullanılmıştır. Bazı motiflerin adları literatürde bulunamamıştır. Resim 1'de görülen Beritan çözgü yüzlü cicimde, dokuma iki eşit parçadan oluşmuş olup, daha sonra birbirlerine dikilmiştir.

Her iki kuşakta da, aynı motifler kullanılmıştır. Fakat motiflerin yerleştirilme sırası farklıdır. Ayrıca ortadaki iki dar kuşakta motifler, aynı sırada ve birbirlerine bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Böylece iki dar kuşakta, tek ve geniş bir kuşak görüntüsü sağlanmıştır. Dokumada çengel, koçboynuzu [6], çapraz (Orhun ve Yenisey yazıtlarında D sesi veren X şekli), zülûf/ göz/ kınık İmi/ aklım/ tırnak/ it izi/ kedi izi [10], göz [11], kaydırma/ tırnak/ aşşık/ suyolu/ kertik/ kırma/ akıtma/ deveboynu/ çakmacık/ yanca [11] motifleri dikkat çeker. Dokumada kullanılan renkler, sarı, turuncu, kırmızı, beyaz, siyah ve kahverengidir. (Çizim 1) Aynı zamanda dokumada çapraz olarak geçen motif, Orhun ve Yenisey yazıtlarında D sesi veren X şekli Tunceli, Elazığ ve Erzincan'da yaşayan Şavak Türkmenlerinin Cecim dokumalarında da işlenmiş ve günümüze kadar gelmiştir.

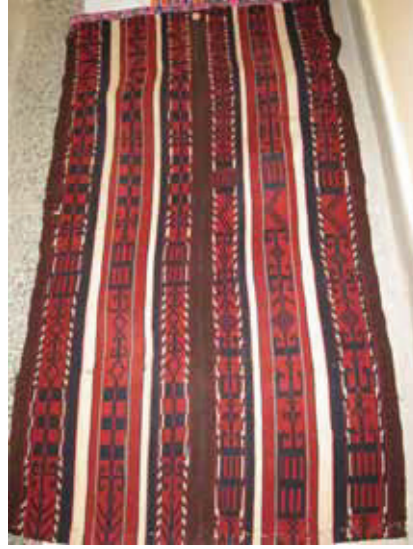

Resim 1. 70 x 2.14 cm

Çizim 1

Resim 2'deki çözümlü yüzölçümü, iki eşit parçadan oluşmuş olup, daha sonra birbirine dikilmiştir. Altı tane geniş kuşak dikkat çeker. İlk üç kuşaktaki motifler, sonraki üç kuşaktaki motiflerinden farklıdır. Ayrıca, kuşakların kesintisiz motif dizileriyle bezenmiş olduğu görülmektedir. Dokumada kullanılan motifler hayat ağacı [6], tarak [6], göz [6], koçboynuzu [6]; kullanılan renkler, kırmızı, lacivert ve siyahtır.(Çizim 2)

Resim 3. 70cm x 1.10m

Çizim 2

Resim 3'deki çözgü yüzlü cicimde; kuşakların kesintisiz motif dizileriyle bezenmiş olduğu görülmektedir. Dokumada kullanılan renkler, kırmızı, beyaz, yeşil ve lacivettir. Ortada ve yanlarda bulunan iki dar kuşaktaki motifler, aynı sırada ve birbirlerine bakacak şekilde yerleştirilmiştir. Böylece iki dar kuşakta, tek ve geniş bir kuşak görüntüsü sağlanmıştır. Dokumada kullanılan motifler, tarak [12], başak/turna katarı/suyolu [7], koçboynuzu [6], çengel [6], iki farklı çeşidi ile göz [8], zülüf/ göz/ kınık imi/aklım/turnak/it izi/ kedi izi'dir. [6] (Çizim 3)

Resim 8.60 cm x 80 cm

Çizim 3.

3. TARTIŞMA VE SONUÇLAR

Beritan çözüğü yüzlü cicimlerinde, bazı motifler Anadolu'nun başka bölgelerindeki motiflerle benzerlik göstermektedir. Fakat bazı motiflerin isimleri, belli değildir. Bu dokumalarda kullanılan motifler ile diğer bölgelerdeki dokumalarda kullanılan motiflerin benzerlik taşımasının nedeni, Orta-Asyalı Osmanlı Türklerinin bu motifleri Türkistan'dan Anadolu'ya göçleri sırasında beraberlerinde getirdikleri ortaya çıkmaktadır. Anadolu'ya yerleşen Türkmen boyları, burada iskân ettikleri bölgelerde de taşıdıkları boyun adını, kurdukları köylere, kasabalara vermek suretiyle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Türklerin Anadolu'ya göç etmesi sonucunda beraberlerinde getirdikleri gelenekler, maddi ve manevi kültür değerleri, Anadolu'da da devam etmiştir. Nitekim bu durum, dokuma sanatında da kendini göstermektedir. Ayrıca dokumayla uğraşan Beritan kadınları eskiden evlerini süslemek ve gençlerine çeyiz vermek amacı ile dokumaya devam etmekteydi. Fakat günümüzde, dokuma işleminin yorucu bir iş olmasından ve geçimlerini sürdürebilmek için hayvancılıkla uğraşmalarından dolayı yöre halkı arasında dokuma yapan kimse kalmamıştır.

4. KAYNAKLAR

- [1] Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye, Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Kalemi, Nu: 101/61
- [2] ERHAN S., 1992. Identity Formation and Political Organization Among Anatolian Nomads: The Beritanli Case, Doctorate Thesis, The University Of Texas At Austin, S: 119-120
- [3] TAŞDELEN M., 1997. Göçerlerin Şehirleşmesi-Beritanlı Aşireti Örneği, S: 41
- [4] KAYA M.K., 2004, Avşar Türkmenleri, S:134
- [5] GÖRGÜNAY N., 1987, Anadolu'da Cecim Çeşitleri, III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V,145-146; Kiritli Dokumalarımızdan Cecimlerimiz ve Van", Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu, Nisan, 266; ERBEK M., 2002, Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, 141
- [6] ERBEK M., 2002, Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri, 141
- [7] AKSOY E., 2011, Şavak Havlı ve Havsız Kiritli Dokumaları, Mimar Sinan Üniv.,Doktora tezi, S: 156

- [8] KARAHAN R., 2007, Motiflerin Dili, 69; Anatolian Kilims(2005), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara
- [9] KARAVAR G., 2007, Bergama Halılarının Tasarım Özellikleri ve Yeni Halı Tasarımları, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanatta Yeterlik Tezi, İzmir, 65; DİRİK K., 1938, Eski ve Yeni Türk Halıcılığı ve Cihan Halı Tipleri Panaroması, 101
- [10] TUNÇEL A.,1996, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Koleksiyonundaki Şavak Kilimleri, Ankara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 9; SELÇUK, Keziban(2008), Nahçıvan Devlet Müzesinde Bulunan Halı, Kilim ve Düz Dokumalar, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 54,132,135,138
- [11] ERBEK M., 1981, *Anadolu'da Göz ve Nazar Geleneği ve Bununla İlgili Pratiklerin Dokumalarda Uygulanması*, 1. Ulusal El Sanatları Bildirileri, İzmir, 210
- [12] DENİZ B., 1990, Yöresel Özellikleriyle Yozgat Kilimleri, 55